

הערכה עצומה העריכו הרבי והתחשב מאוד בדעתו. על הקשר ההדוק שביניהם ועל יחס הערכה ניתן לראות באיגרות קודש, כשבכל כרך וכרך תופס סבא מקום נכבד ביותר וגם מתכתבים בכל מקצועות התורה ובכל תחומי החיים הציבוריים.

עם השנים החלו להופיע ספריו וכאן התגלתה תופעה מעניינת. בנוהג שבעולם שספר הנועד לתלמידי חכמים אינו מיועד לציבור הרחב, ולהיפך ספר הנועד לקהל הרחב אינו נועד לת"ח. ואילו סבא השכיל בסגנונו הנפלא ובהיקף ידיעותיו ליצור כתיבה כזו שיש בה טעם ועניין גם לת"ח מובהקים וגם לקהל הרחב. שגור היה על לשונו הפסוקי³¹ "אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל". משה רבנו יכל לומר דברים שרק המובחרים והנעלים שבעם יבינו, ואעפ"כ לא כך עשה אלא השתדל שהדברים יובנו לכל ישראל. וכזו היתה כתיבתו אל כל ישראל.

מעשה ובשנות החמישים פגש סבא באחד מראשי השלטון והלה מתוך התלהבות אמר לסבא על אחד ממאמריו או ספריו: "דברך נפלאים ומובנים לכל עם ישראל שהרי אין לך עם הארץ יותר גדול ממני ואני הבנתי כל מילה ומילה, ואם כך אזי כל אחד ואחד יכול להבין את הדברים". בשני דברים טעה האיש, אמר סבא, האחד שאיננו עם הארץ הגדול ביותר והטעות השניה שנדמה לו שהבין כל מילה ומילה. אבל עכ"פ יסודי הדברים שווים לכל נפש.

שמו נתפרסם לתהילה. קשה למצוא בדורינו אדם שיהיה בקיא כמוהו בהלכה ובאגדה, בקבלה ובחסידות, בתורה שבכתב ובתורה שבע"פ. קשה להאמין שאישיות אחת קיפלה בתוכה את כל הספרות העניפה של שו"ת ראשונים ואחרונים, פוסקים ומשיבים. ולא ידיעה שטחית אלא ידיעה לעומק ולרוחב, שליטה ללא מיצרים באוצרותיה ומכמניה של הספרות התורנית לסוגיה ולגווניה השונים.

העולם היהודי לגווניו וענפיו השונים רכש לו כבוד והוא הוכר כאחד מגדולי הדור. ביתו הפך לתל תלפיות לרבנים וראשי ישיבות, בעלי הוראה ואישי תורה וסתם עמך בית ישראל, מי לשיחה בד"ת ומי לשאלה בהלכה או לחיפוש מקור מסויים ומי לעצה, עזרה וסיוע. את כולם קיבל במאור פנים ובחמימות ומעולם לא נתן למישהו להרגיש שהוא עסוק או טרוד.

אולי סיפור קטן ימחיש את החביבות שחש כלפי כל אחד ואחד. מעשה ובחול המועד פסח, בא לבקרו אחד מחשובי ראשי הישיבות, כשהוא מלווה בתלמידים מישיבתו. בשיחה אמר ראש הישיבה איזה חידוש בעניני הפסח. כשיצא, הראה לי סבא תוספות בסוף מסכת פסחים, בו מפורש ההיפך. כששאלתיו למה לא הראה לו את דברי התוספות, נדהם סבא מעצם השאלה. בנוכחות תלמידיו להראות תוספות הפוך? אמר בפליאה.

עדינות נפשו משתקפת גם מהדברים הבאים. כשהוזמן להרצאות וכדומה וחוז

ממנו היו עוד מרצים – שלא בשיעור קומתו – ובדרך כלל בגמר הרצאתו היה חלק מן הציבור עוזב את האולם, אולם סבא היה נשאר עד אחרון המרצים. כשאמרנו לו שלא מצפים ממנו שישאר עד הסוף ויכול לצאת בגמר דבריו, לא רצה אפילו לשמוע על אפשרות שכזו. הכיצד אפשר לזלזל באדם מישראל טען. סיפורים שכאלה יש לנו רבים אלא שנלאינו מלהאריך.

אחד הדברים שהפליאו את כל מכיריו היתה יכולתו להתנתק מן העניין שהוא עסוק בו, לקבל את האורח במאור פנים, לענות על שאלתו ומיד בגמר השיחה לחזור חזרה לאותו מקום בו עסק קודם כאילו לא הפסיק. יפה תאר את הישיבה במחיצתו סופר אחד³²: "אתה יושב ועוקב אחר סדר יומו ונדמה לך כי לפניך לא עורכה של "האנציקלופדיה התלמודית" כי אם אנציקלופדיה חיה... הנה נשמעת נקישת בדלת ונכנס רב ישיש. לפי ניב דיבורו ניכר כי מוצאו מהונגריה והוא מחפש לדעת באיזה ספר אפשר למצוא דברים על... הרב זיון מקדימו בסבר פנים יפות ומבקשו לשבת, שואלו אם ישתה משהו ומיד הוא קורא בשמות שורה ארוכה של ספרים הדנים בעניין. ולא זו בלבד, הוא גם קם ממקומו עובר ביעף על פני מדפי הספרים מטפס על סולם עץ או מתכופף לקרקע וכבר צבורים בידו כל אותם הספרים שקרא זה עתה בשמותיהם. הוא מגיש את הספרים להרב הישיש, הלה מרכיב משקפיו ומתחיל לעיין בספרים ואילו הרב זיון חוזר לנסח את הערך בו עסק ברגע שנכנס הרב לחדרו. נכתבו חמישים שישים שורות, שוב נקישות בדלת...". בכל שלט והכל ידע.

פגשנו פעם בארה"ב יהודי נכבד מנכדי האדמו"ר מטריסק זצ"ל, וסח לנו אותו יהודי: בהיותי בארץ נכנסתי לסבכם ואמרתי לו שאני עומד להדפיס מחדש את הספר של סבי "מגן אברהם" למגיד מטריסק, והתחלתי לומר לו חידושים מן הספר. והנה כל חידוש שרק התחלתי לומר לו הוא מיד סיימו. לא יכולתי לחדש לו דבר ועמדתי משתומם, מניין לו בקיאות זו בספר חסידי מושלל צ'רנובל, אבל כך היה, בהכל גילה עניין והכל ידע.

אומנם את סדר לימודו היה קשה אפילו לנו בני הבית לדעת, הוא הסתיר את עצמו ולא הראה במה הוא לומד ובאיזה ספר הוא מעיין, אבל באחרית ימיו, כשקשה היה לו להוציא בעצמו את הספרים מן הארון, ביקש מאיתנו לפני שבת להכין לו על השולחן את ה"לקוטי תורה" (לבעל התניא), את ה"שפת אמת", "שם משמואל", "פרי צדיק" ו"שמן למאור" – מאמרי חסידות של האדמו"ר מבוברויסק. דיברנו על כוחו בכתיבה, אך לא פחות מכך היה כוחו בדיבור. כתב עורך שבועון³³: כאשר הוא נושא את דבריו בכל נושא שהוא, אפשר לרשום את הדברים

32 מתוך כתבה ב"פנים אל פנים".

33 "פנים אל פנים" שם.

מפיו ולמסור אותם מיד לדפוס, שכן יוצאים המשפטים קולחים נאים ומצוחצחים כאילו נרשמו תחילה בעבודה מאומצת והאומרם שיננם לעצמו על פה. "כאילו נרשמו תחילה", אבל לך אמור לו לסופר שאפילו ספריו וכל שכן מאמריו לא כתבם יותר מפעם אחת ואח"כ תיקנם פה ושם. הכתיבה הראשונה היא גם הכתיבה האחרונה, היא גוף הספר או המאמר. לנגד עיניו האירו הדברים ולא הוצרך לטיוטא, כלומר לכתיבה נשנית וחוזרת.

מעשה ורב חשוב עמד להקים מפעל ספרותי בנושא מסויים וביקש מסבא מכתב המלצה, אבל מכתב שישקף גם את חשיבות אותו מפעל. ואכן, נענה סבא לבקשתו וכתב את המכתב המגדיר את מהות המפעל וחשיבותו. אח"כ משום מה לא יצא הדבר לפועל והמפעל לא הוקם. עברו כמה וכמה שנים ונמלך אותו רב בדעתו להקים את המפעל, אלא שבינתיים הלך לאיבוד המכתב שקיבל מסבא. בא אותו רב שנית לסבא, התנצל על איבוד המכתב וביקש מכתב חדש ושוב באותה מתכונת, מכתב שיגדיר את המפעל ויסביר את חשיבותו. ואף הפעם סבא נענה לבקשתו וכתב מכתב המעריך את חשיבותו ומגדיר את מהותו של אותו מפעל. לימים, סיפר אותו רב, מצאתי את המכתב הראשון, השוויתי בין שני המכתבים, ומלבד התאריך לא היה שום שינוי ביניהם, כמעשהו בראשון כך מעשהו בשני. דומני שההסבר פשוט, סבא ראה תמיד את הנקודה המרכזית והעצם לא משתנה. הענפים, הפירות, מתחלפים, השורש נשאר אחד, ולכן אותה הגדרה שהיתה יפה לפני שנים, יפה גם עכשיו.

אמן ההגדרות היה. הגדרותיו קולעות היו. מוצא היה לכל אירוע ולכל דמות את הפסוק או מאמר חז"ל המתאים. וכותב אחד³⁴: "זכור נא אומן ההיסטורי בפרשת הבג"ץ הידוע 'אשמנו בגזנו'". נרחיב קצת את היריעה בנושא זה: מועצת הרבנות הראשית הורידה את ההכשר על בשר המשווק ע"י "מרבק". הלכה חברת "מרבק" והגישה בג"ץ, שחייב את מועצת הרבנות הראשית לבוא לפני בית המשפט לנמק למה לא תתן הכשר לחברת "מרבק". היתה זו הפעם הראשונה שהוגש בג"ץ נגד הרה"ר. הארץ סערה, ונערך כינוס מחאה גדול, וסבא פתח את נאומו במילים שחברת "מרבק" צריכה להכות על הלב "אשמנו, בגזנו". אכן מילים קולעות. אבל היה כאן בפרשה זו הרבה יותר מ"אשמנו, בגזנו". הבג"ץ תבע תשובה, וסבא נלחם כאריה שלא לענות לבג"ץ ולהתעלם ממנו. אוי לנו, טען, אם בג"ץ יקבע מתי לתת כשרות ומתי לא. זכורנו, שכמה עסקנים דתיים באו לסבא ואמרו שבאי-מתן תשובה לבג"ץ יש עבירה על החוק, ביזוי בית המשפט, ואפילו שנניח שלא ינקטו צעדים נגד הרבנות, עלול הדבר להביא לביטולה של הרבנות הראשית. וענה סבא: באם יש בידינו שתי ברירות, רבנות תחת בג"ץ או ביטולה של הרבנות בכלל,

עדיפה הברירה השניה. טוב שלא תהיה רבנות משתהיה כפופה להוראותיו של בג"ץ. עמד סבא בתקיפות על דעתו ואמנם מועצת הרבנות לא ענתה על הבג"ץ... הזכרנו את דבריו של אותו סופר, שכשאתה נמצא במחיצתו "נדמה לך כי לפניך לא עורכה של האנציקלופדיה התלמודית כי אם אנציקלופדיה חיה". ואמנם יכולת לשוחח עמו בכל עניין ובכל נושא והוא מבלי לפתוח ספר שולט בעניין כאילו אך זה עתה יצא ממנו. סח לנו אחד משומעי לקחו³⁵: המאמר על השלג המופיע ב"לאור ההלכה"³⁶ כיצד הוא נולד? יום רביעי בשבת היה ושלג ירד בירושלים. אנחנו שומעי לקחו נהנינו מההסתכלות על השלג ולא ששנו להיכנס לשיעור, אלא אם כן ימסור לנו הרב את כל המקורות בענין השלג בהלכה. הרב הסכים, וככה מבלי הכנה מראש, נאמר השיעור. וסח לנו אחד ממערכת עיתון "הצופה", שבאותו יום רביעי אחר הצהריים נשלח המאמר למערכת בת"א כדי להדפיסו לשבת. וכותב אחד הרבנים³⁷: "בדיוק לפני עשר שנים, בשנת תשכ"ח, ישב הוא בחדרו עמוס הספרים של הרב זווין ונבחן אצלו לקבל היתר הוראה³⁸. במשך שעות העלה הרב זווין שאלות יסודיות ומקיפות בשו"ע או"ח ויור"ד על מכלול סימניו. השאלות קלחו מפיו ללא עיון בספר כל שהוא, דומה היה כאילו הוא עצמו התכונן באותה שעה למבחן ברבנות: מג"א וט"ז, ש"ך וחז"ד, פת"ש וחדושי רע"א, הכל היה שגור על פיו וחי במוחו. הדברים נכתבו כעשר שנים לאחר המעשה, אבל זוכרני איך באותו הזמן סיפר לי הרב שכמה הוא נפעם ומשתומם וכך אמר: "תופעה כזו עוד לא ראיתי".

גדולי הדור, חסידים ושאנים חסידים, העריצוהו. הם ראו לפניהם אישיות תורנית מיוחדת במינה, ואף הגאון הגדול מרן הגרי"ז זצ"ל מבריסק, היה משוחח עמו שעות ארוכות וגילה בפניו הרבה מתורתו של אביו הגר"ח, וידידות זו נמשכה גם עם בנו הגאון רי"ד סולביצ'יק זצ"ל. ספר זה "אישים ושיטות" הביא סבא להרב מבריסק זצ"ל, ובנוכחותו קרא את הפרק על הגאון ר' חיים זצ"ל, וניכר שהדברים לשביעות רצונו, מלבד על מעשה אחד שהעיר.

פירסומו הגדול והערכה לה זכה מכל שכבות הציבור גרמו שמיד עם פטירתו של הרב הראשי לישראל, הגאון רי"א הרצוג זצ"ל בשנת תשי"ט, הופעל לחץ עצום על סבא מכל שכבות הציבור ומכל המפלגות שיקבל על עצמו את משרת הרב הראשי, ומובטח היה לו שלא זו בלבד שאם רק יסכים להציג את מועמדותו

35 נשיא ביהמ"ש המחוזי בירושלים (בדימוס) פרופ' יעקב בזק.

36 עמ' רלב.

37 הרב שילה רפאל ז"ל, ב"סיני" פב.

38 סבא ממעט היה בנתינת היתר הוראה ורק ליחידים נתן. כותב השורות, אף שלמד עימו מיד לילה יור"ד טור ב"י וב"ח, שו"ע ט"ז וש"ך, כשביקש ממנו סמיכה אמר לו: ראשון לא אהיה, כשיהיה לך מאחרים אתן גם אני.

לתפקיד יבחר אלא שאף זאת, שלא יציג מבלעדו שום מועמד אחר את עצמו לתפקיד. אבל הוא סירב בכל תוקף ועל אף הלחץ החזק עמד על שלו. "פשטתי כותנתי איכה אלבשנה" כך אמר. אחד הטעמים לסירובו היה מפני "האנציקלופדיה התלמודית". הוא ראה בה מפעל לדורות וידע שבהיותו רב ראשי לא יוכל להמשיך בעריכתה, ואותה העדיף על פני שאר הדברים.

יש ובאדם אחד נתמזגו שתי מידות, אלא שהאחת בולטת יותר והיא מסתירה את השניה. וכך קרה גם אצל סבא: נתמזגו בו גאונות וצדקות, אלא שמידת הגאונות וכושר הכתיבה שבו הסתירו את מידותיו וצדקותו. התואר על סבא "הגאון הצדיק", אינו רק לתפארת המליצה אלא יש בו מן הגדרת המציאות. תמיד ראה את עצמו כאדם רגיל ומעולם לא החזיק טובה לעצמו. התנהג בפשטות ובצניעות מדהימה וכל הבא עמו במגע חש כשווה בין שווים ממש. סלד מכל גינונים של כבוד. בשנים האחרונות מניין היה בשבתות בביתו, ומעשה ובאחרית ימיו לרגל שמחה משפחתית פירסמו אנשי המניין באחד העיתונים ברכה, ובברכה כתבו לגאון האדיר וכו', וסבא ממש פרץ ונוף בהם: "באחרית ימי עושים לי דבר כזה, לשמוע כל מיני גוזמאות", וכל השומעים חשו עד כמה הדברים הללו מעוררים בו סלידה.

ענותן כהלל היה. ומעשה באחד מזקני הרבנים שהיה נדמה לו באחד מן האירועים שסבא לא כיבדו כראוי. אותו רב עמד וכתב לסבא מכתב: "היתכן, ועוד שאני שנים מבקר בביתכם ואתם לא מחזירים לי ביקור". וסיים את מכתבו: "אתם אינכם כמו החפץ חיים ולא כמו הגר"ח ע". סבא מיהר לכתוב לו ולפייסו, ובסוף מכתבו הוסיף: "ומה שכתב כת"ר שאינני כהח"ח וכרח"ע, פשיטא מאי קמ"ל, וכי שמע פעם ממני שאני כן כמו הגאונים הנ"ל". ולא זו בלבד אלא שמכאן ואילך כל חג וחג הקדים סבא לבקרו על אף שהדבר היה כרוך בטירחה מרובה.

בעת ביקורו של האדמו"ר מסדיגורא אצל הרבי מלובביץ'³⁹, אמר מנכ"ל מוסדות סדיגורא, שהיה בן בית אצל הרב זיון: "כ"ק אדמו"ר, הנהגתו של הרב זיון היתה באופן של הצנע לכת, אבל כל אלו שהכירו אותו ראו שהוא איש המעלה". המנכ"ל הפליא את גדלותו של הרב זיון בענייני צדקה וחסד וסיפר: "פעם נכנס אליו אברך מנטורי קרתא בבקשת עזר וסיוע, ולאחר שנתן לו אמרתי להרב זיון שאברך זה זרק עליו קליפות בלכתו ביום השבת להתפלל בבית כנסת חב"ד במאה שערים. ואמר לי, אם כן, קרא אותו מהר בחזרה כדי שאתן לו סכום גדול יותר, שהרי ידע על מי לזרוק".

אף אנו יודעים כמה וכמה מעשים שתמך ועזר במלוא יכולתו לכאלה שביזוהו ומיעטו בכבודו. למותר לומר שהסיבה נבעה מפני היותו ציוני, שכן חוץ מ"פגם" זה לא היה לאף אחד בעולם סיבה לרצות לפגוע בו, שכן מעולם לא עשה רעה לאיש.

"מידת חסדו וטוב ליבו של הגאון הצדיק רש"י זווין היתה מן המופלאות, אולי אחת בדור, לא ידע שום חציצות ומחיצות. כל מי שבא לביתו נענה. לא מנע עצמו מלכתוב כתבי המלצה לטובת יהודים שמעולם לא הכיר, לא לפני שהעניק קודם לכל את השתתפותו הכספית. יהודים שמבחינה ציבורית וחברתית השתייכו למחנות וחוגים אחרים, נתקבלו על ידו באהבה ללא מצרים"⁴⁰.

אחד מראשי היהדות הדתית כותב בספרו⁴¹: "אני הערצתי אותו – את סבא – ללא סייג, כי ראיתי בו דמות מופת. הרב זווין הרגיש בחולשתי כלפיו והירבה לנצלה, הוא היפנה אלי נזקקים רבים שיש לטפל בהם ובצורכיהם. כל פניה טלפונית אלי מצידו היתה עבורי צו ופקודה שיש לבצעה עד תום". "לא מנע עצמו מלעשות טובה" – כך זה היה בדרך כלל, אבל היו מקרים היוצאים מן הכלל ובהם נמנע, כשנכדיו היו זקוקים להמלצה או שידבר עם מישהו למענם, היה הדבר קשה בקריעת ים סוף וכמעט תמיד סירב. וכשלחצו עליו ואמרו לו: לכולם אתה עושה ולמה לנו לא, אמר: "לכם זה כמו לעצמי, ועבורי אינני מבקש ולא כלום".

ענוותנותו היתה לשם דבר. מעשה באחד מגדולי הרבנים והמחברים, שבהיותו אצל סבא אמר לו פירוש יפה בפרשת השבוע. סבא נהנה מן הפירוש. אמר לו אותו גדול: "כאלה פירושים יש לי על כל חמישה חומשי תורה אבל חושש אני להדפיסם, שאם אדפיס ספר על החומש יאמרו שאינני יודע ללמוד". התפלל סבא ואמר: "שיגידו ומה בכך". לא נתפס בשכלו הפחד מפני שיגידו שאינו ת"ח. ולא רק נאה דורש היה אלא אף נאה מקיים. כמה וכמה ומתגדולי תורה ניסו להשפיע עליו שלא ידפיס את ה"סיפורי חסידים". אין זה יאה, כך אמרו, לגדול שכמותו לעסוק בספורים. סבא לא היטה אוזן לדברים, מה הם חוששים אמר, שיגידו שאיני ת"ח? שיגידו, ובקושי הצליח אבינו ז"ל להשפיע עליו שעכ"פ יוציא קודם את "המועדים בהלכה" ורק אח"כ את "סיפורי חסידים".

מידת הצדקה היתה מידה מרכזית בהליכותיו, בין בהיותו רב בכמה קהילות ברוסיה ובין בשבתו בארץ. כאדם פרטי תמיד דלתות ביתו פתוחות היו לנצרכים ופעמיים בשנה, לפני חג הפסח ולפני חג הסוכות, ראה עצמו כגבאי צדקה פשוטו כמשמעו. היה אוסף כסף מכל מיני מקורות והיה מחלקם לנצרכים. הדלת לא נסגרה מנכנסים ויוצאים, מהם תובעים בפה מלא, מהם בהיסוס, ומהם ת"ח שאגב שיחה בד"ת נוטלים את השיק, כעין מתן בסתר. אך גם בשאר ימי השנה, אם נודע לו על פלוני או אלמוני שזקוק לממון, אם לרגל נישואי בנו או לכל סיבה אחרת, תמיד דאג לעזור ולסייע, פעמים בגלוי ועוד יותר בסתר.

השקפתו של סבא על המדינה היתה ברורה. בשיחותיו היה אומר: השקפות

40 "כפר חב"ד" גליון 804.

41 ד"ר יצחק רפאל בספר "לא זכיתי באור מן ההפקר" עמ' 331.

שוונות יש על המדינה: הללו אומרים אתחלתא דגאולה, הללו אומרים אין כאן אפילו לא אתחלתא. סבא היה אומר: איני לא מאלה ולא מאלה, מעולם לא הייתי בשמים ואיני יודע אם זו אתחלתא דגאולה או לא, מה שברור לי – המדינה תשועה גדולה היא לעם ישראל ובתקומת המדינה נתרצחו ניסים גדולים. והוסיף ואמר: יש להמליץ כאן את מה שאמרה אשת מנוח לבעלה "לוא חפץ ה' להמיתנו לא הראינו את כל אלה"⁴². ביום העצמאות היה אומר הלל בלי ברכה, כתקנת הרבנות הראשית דאז, וכשפעם העיר מיישהו שהרב זיין טורח להתפלל ביום העצמאות במנין שבמוסד הרב קוק, שמה אומרים הלל בברכה, תיקן סבא ואמר: אני הולך לשם למרות שאומרים ברכה. והסביר: בבתי הכנסת שבמקום מגורי לא אומרים הלל כלל, לכן העדפתי להתפלל במקום שאומרים ואפילו בברכה מאשר להתפלל במקום שלא אומרים כלל.

ידע סבא לראות נגעים. יבואו כל מאמריו הפובליציסטים ויעידו עליו שידע לראות, ולא רואה ושותק אלא על כל ליקוי ונגע היה מתריע. אבל שנינו "אין רואים את הנגעים ביום המעונן", בשעה שעננים שחורים מרחפים על שמי ישראל, בשעה שהעם בישראל נתון במצוקה, אז הליכוד והאיחוד של כל החוגים והסוגים של הציבור דורשים לא לחטט בפצעים ולא להסתכל כל כך בליקויים.

זאת ועוד. ידע סבא להבחין בין המדינה לממשלה. ופעם אמר בבדיחותא: ביום העצמאות צריך לומר הלל ותחנון, הלל על המדינה ותחנון על הממשלה. פעם נערכו בחירות סמוך לחג הפסח ושאל מאן דהוא את סבא אם מצוה ללכת לבחירות? אמר לו: מצוה. ושוב שאל: מצוה כמו אכילת מצה? ענה סבא: כמו מצה איני יודע, אבל עכ"פ כמו מרור... ובראיון לעיתון "מחניים" אמר: מדינת ישראל עצמאית היא בגדר נס ופלא, ובכל זאת בנוגע לאתחלתא דגאולה אין אנו מצויים בסוד ה' ואין לנו מושג מאופן גאולת ה' שעתידיה לבוא.

ואע"פ "שאין רואים נגעים ביום המעונן", מכל מקום על שני דברים נלחם: על צביון השבת, ונגד גיוסם של בני הישיבות שתורתם אומנותם. מאוד רצה לראות את השבת נשמרת ברה"ר בפרהסיא. כבר בבואו לארץ בתרצ"ה הוכרז ביוזמתו על חודש אדר הראשון והשני כחודשי השבת והרבה אז לכתוב על קדושתה של השבת וכיצד צריכה השבת להיראות בעיר העברית. בסוף שנות החמישים, כשהיו הפגנות השבת בירושלים, גם אז נטל חלק במאבק על סגירת שכונת גאולה בשבת. כתב לראש העיר מכתבים תקיפים וכתב שעושה זאת בתור תושב השכונה.

כאשר נודע לו בחורף תשכ"ו שחושבים להפעיל את נמל אשדוד גם בשבתות היה נסער מאוד וכתב איגרת לראש הממשלה דאז לוי אשכול, עליה חתם ביחד עם הגאון רי"ש כהנמן זצ"ל מפונבז'ו, הגאון ר"י אברמסקי זצ"ל והגאון רא"י

אונטרמן זצ"ל. וזה נוסח המכתב: "יום ב' ד' טבת תשכ"ו. לכבוד ראש הממשלה מר לוי אשכול, שלום רב. אנחנו הח"מ ראשית כל מאחלים בזה לכבוד ראש הממשלה החלמה מהירה אחרי מחלתו ובריות גופא לאורך ימים ושנים. אנחנו מביעים בזה את צערנו הרב, על אשר מסיבות שונות בלתי נראות מראש לא יכלנו לקיים עכשיו את הפגישה שלנו עם ראש הממשלה שנקבעה להיום. אחת מהסיבות היא היות ובדעתנו היתה להביע לפני כבוד רה"מ דברים תקיפים וברורים נגד המחשבה לפגוע בריש גלי בנמל המדינה אשר באשדוד בנשמת נשמתו של עמנו, בשבת קודש. והיות אשר כבוד רה"מ קם עכשיו ממחלתו בביה"ח, לכן חששנו שמא ח"ו יפגע הדבר בבריאותו. אבל אין זה פוטר אותנו מלהביע בזה בכתב את דעת היהדות הדתית בארץ ובתפוצות, אשר ח"ו אם יפתח איזה שהוא פתח של "היתר" בשעת הדחק וכיוצא בזה בעבודת הנמל באשדוד, נמל שנבנה ע"י מדינת ישראל ובעבודת ישראל, הרי זה ישמש לא רק חילול השבת אלא ח"ו הריסת השבת וביטול השבת. שבת זו אשר שמרה על קיום ישראל מאז היה לעם מסיני ועד הנה. הדבר בידך כבוד רה"מ, תעמוד בתוקף על סגירה מוחלטת של הנמל בשבת ושמך יתנוסס לברכה לדורות, ואף תבטיח בזה את כבוד המדינה ושלום המדינה ונזכה לביאת גואל צדק במהרה בימינו". ועל זה חתמו ארבעת הרבנים⁴³.

בשנותיו האחרונות, כשרצה מיישמו מהנציגים הדתיים בכנסת להביא לגיוסם של בני הישיבות, יצא סבא בחריפות נגד מגמות אלו ואף פירסם מאמר חריף "אל תגעו במשיח". ודאי, מי שאין תורתו אומנותו לדעתו חייב להתגייס, אבל מי שתורתו אומנותו אין לגייסו.

בשנותיו האחרונות נחלש מאוד וכל תנועה עלתה לו בקשיים גדולים, ואעפ"כ לא ויתר על טבילה במקוה לפחות בערב שבת, ועל אף הטורח והיגיעה בשארית כוחותיו כשהוא מלווה ע"י נכדו הלך לטבול. באותה תקופה, כשכוחותיו הלכו ואזלו, היה אומר על עצמו: מכף רגל ועד ראש כולי פצע וחבורה ולא עד בכלל. וקרה באותה תקופה שאושפז בביה"ח שערי צדק. פרופ' מאיר, מנהל ביה"ח, שאלו אם הוא רוצה שישדרו לו חדר נפרד בלא אנשים נוספים. סבא סירב, "רוצה הוא להיות ביחד עם שאר החולים". כשבני המשפחה שאלוהו למה סירב, הרבה יותר נוח להיות בחדר פרטי, ענה: "למה לא תבינו, הרי אני זקוק לרחמי שמים, למלאך מן השמים שיבוא לרפאות אותי, אבל מסופקני אם יש לי זכות כזו, שישלחו עבורי במיוחד מלאך מן השמים, אבל בחדר של כמה וכמה חולים אולי לאחד מהם יש זכויות מיוחדות וישלחו רפואה מן השמים, וכשהמלאך כבר כאן כדי לגשת ממטה למיטה די גם בזכות קטנה".

כשנה לפני פטירתו, אבינו עבר ניתוח קל וסבא שהיה מקבל עליה כל שבת היה מידי שבת בשבתו עושה לו "מי שברך לחולה", וככה נמשך הדבר כחצי שנה. בשהערנו לו: אבא לא כ"כ חולה, ענה: אינכם יודעים, הוא חולה מאוד. שבת אחת לא עשה "מי שברך" לאבינו החולה. התפלאינו, מה ראה דוקא בשבת זו לא לעשות? ובמוצאי אותה שבת לפתע נפטר אבינו ז"ל ויהי לפלא.

מצב בריאותו הידרדר וביליל שבת האחרון לחייו הגיע כ"ק אדמו"ר מגור זצ"ל ה"לב שמחה" לבקרו. זמן ממושך ישב בבית, שוחח עמו, הסתובב בספריה ונפרד ממנו ובאותו שבוע נסתלק סבא. יום יומיים לפני פטירתו אמר הסבא כמה וכמה פעמים לנכדו: יש כאן דמות מכוערת, סלק אותה מכאן. וכששאלו היכן? הראה ליד הדלת.

בכ"א באדר א' תשל"ח השיב את נשמתו הטהורה ליוצרה. רבבות ליווהו בדרכו האחרונה. וכשהחלו האלפים הרבים לבוא ליד הבית, מהמקום בו יצא מסע הלוויה, פרצה הרבנית זצ"ל בקריאה: בוא ותראה, אתה שסלדת מכבוד, איזה קהל עצום בא ללוותך לדרכך האחרונה. המונים רבים באו מכל שכבות הציבור. רבנים ואדמו"רים מכל גווי הקשת, רבני בריסק בני הגרי"ז זצ"ל, ראב"ד העדה החרדית הגאון רי"י וייס זצ"ל, הראשל"צ הגאון ר"ע יוסף שליט"א, ראשי ישיבות, דיינים ואף ראש הממשלה דאז מר מנחם בגין. הרבנות הראשית לא"י פרסמה מודעת אבל בה נאמר: "נצחו אראלים את המצוקים ונשבה ארון קודש עם עלייתו למרומים של זקן גאוני הדור הצדיק והחסיד מרן שלמה יוסף זווין זצ"ל".

"יד הרב הרצוג", האנציקלופדיה התלמודית ומכון התלמוד הישראלי השלם, פירסם הודעת אבל, בה נאמר: "ניצחו אראלים את המצוקים ונשבה ארון הקודש. בלב נשבר ונדכה אנו מודיעים על הסתלקותו של האי גאון וצדיק יסוד עולם, תפארת ישראל ועוז תורתו לעדי עד, מורה לדור ולדורות, רבינו הגאון האדיר מרן רבי שלמה יוסף זווין זצ"ל". כפר חב"ד ומוסדות חב"ד הביעו את כאבם על סילוקו של אדריכלה הגאוני של מבחר היצירה התורנית ונאמן ביתו של כ"ק אדמו"ר. בנוסחים דומים יצאו עוד מוסדות והיכלי תורה.

יצירות למופת הניח סבא. ספריו זכו לתפוצה גדולה. סגנונו המיוחד ובהירות מחשבתו הקנו לו שם עולם. ספרו "המועדים בהלכה" נמצא כמעט בכל בית, הוגים בו ת"ח ורבנים ובעה"ב קובעי עיתים בתורה. לכולם הוא מקנה את צביונו התורני של כל חג וחג.

"אִישִׁים וְשִׁטּוֹת" – את האִישִׁים הכרנו ועליהם שמענו, אבל מה השיטה, מה הקו המאפיין כל אחד ואחד מן האִישִׁים? בניתוח מעמיק מנתח הוא את שיטתו והלך מחשבתו של כל אחד מן האִישִׁים עליהם הוא דן. הציבור הרחב כולל הוגי תורה וחובשי בית המדרש יתקשו למצוא הבדל בין ר' מאיר שמחה בעל ה"אור שמח" לר' חיים עוזר בעל ה"אחיעזר". הרגוצ'ובי – על האיש שמענו אבל

דומני שסבא היה הראשון שהוציא את תורתו לרשות הרבים. כששים עמודים הוא מקדיש לו ודולה פנינים מתורתו. או גאון כרבי אברהם ישעיה קרלין, הידוע בשם ה"חזון איש" (על שם ספרו), שאף הוא נכלל ב"אישים ושיטות", דמותו של החזו"א נצטיירה בקרב רבים כנוטה להחמיר, כל חומרה בהלכה ודקדוק דין יוחסו לחזו"א. בא סבא ב"אישים ושיטות" ומוכיח שההיפך הוא הנכון. בשני דברים מתגלה כוחו של החזו"א, בהליכה נגד הזרם ובכחא דהיתרא, ורבות הן הדוגמאות שהוא מביא לכך.

"לאור ההלכה" – סידרת נושאים שסבא מרצה עליהם, מקיפם מכל הצדדים ומבהיר לנו את הנושא מבחינה תורנית. "המלחמה" – דן סבא בחוקיותה, בכיבוש, בגיטי מלחמה ובעוד דברים הקשורים במלחמה. וככה גם על השמיטה ועל עוד מגוון של נושאים כשהקריאה נעימה ועריבה.

החל מתרצ"ה עד תש"ג היה סבא מפרסם מידי יום שישי בעיתון "הצפה" מאמר תחת הכותרת "על הספרות התלמודית" ולא ביקורת חיצונית. הדברים היו נקראים בשקיקה ובצמאון. סבא ירד לעומקו של כל ספר וספר, בירר את שיטתו, העיר היכן שצריך להעיר. עשרות ספרים נסקרו על ידו. לימים חלק מן המאמרים כונסו בספרי "סופרים וספרים" בשלושה כרכים, וזהו אחת היצירות היפות שלו.

שם גם מומחש מה שכתב סבא על ה"חזון איש", שדומה שמה שלא כתב את שמו על ספריו ללמדינו שיש לדון על הדברים מצד עצמם ולא מצד מי שאמרם. אצל סבא ב"סופרים וספרים" אתה רואה מידה זו. כאשר הסברא או החידוש נראים לו כנכונים, הא מקלם ומשבח את המחבר ויהיה זה גם צעיר התלמידים. ואם החידוש אינו נכון בעיניו, מעיר הוא מבלי להתחשב מיהו הכותב. הוא דן על הדברים כשלעצמם ולא על אומרם.

"לתורה ולמועדים" – רעיונות עמוקים, כתובים בקיצור ובבהירות לפי סדר פרשיות השבוע. הבאנו כבר את הגדרת אדמו"ר הרי"צ זצ"ל: דרוש שבסוד. גולת הכותרת ביצירותיו היא ללא ספק היותו עורך "האנציקלופדיה התלמודית" מיום היווסדה בשנת תש"ב. על מפעל כביר זה כבר נכתב רבות, ואף כאן בספר זה הבאנו דברים על האנציקלופדיה. לכן נבוא כאן בקצור. לפנינו דברים שאמר הרה"ג ר"י הוטנר שליט"א, מנהל יד הרב הרצוג כמעט מיום היווסדה של האנציקלופדיה: "למען האמת מחובתי להדגיש מלכתחילה כי הגרש"י זווין זצ"ל הוא היה יוצר האנציקלופדיה ולא עורכה בלבד, וראיה לדבר י"ב הכרכים הראשונים שנכתבו בכתב ידו ממש, כל עמוד, כל פיסקה, כל משפט. נכון אמנם ובל נעלים שהרב מאיר בר-אילן (ברלין) ז"ל היה היוזם הראשון של רעיון האנציקלופדיה התלמודית ואף השתתף בעריכתם של שני הכרכים הראשונים עד לפטירתו בשנת תש"ט, אבל יוצרה בפועל, האדריכל הגדול של המפעל הזה, מי

שהקדיש לו את כל מהותו ועצמיותו במשך שלושים וחמש שנות חייו האחרונות היה הרב שלמה יוסף זווין, שהצטרף למלאכה כבר בשנת 1942⁴⁴. "על פי רוב היה כותב שניים שלושה ערכים בבת אחת. כשאני מתעייף עם הערך הראשון... אני מתרענן ע"י ערך חדש"⁴⁵. "אור גדול זה שהאיר עלינו הגרש"י ז"ל, איננו מצטמצם בט"ו הכרכים שכבר הופיעו אלא הוא גנוז בשלושים הכרכים שטרם הופיעו ושיופיעו בעז"ה בעתיד... גם כשיבואו לנו עוד עשרה או עשרים עורכים גדולים... גם אז ישאר מאורינו הגאון האדיר ר' שלמה יוסף זווין זצ"ל העורך הניצחי והקבוע של הא"ת ויוצרה האמיתי מראש עד סוף, כי הכל בא מכוחו, מרוחו ונשמתו ותורתו"⁴⁶.

במלואת שלושים לפטירתו קראו עליו מספד בירושלים. ההספד היה ביד הרב הרצוג, המספידים היו: הגאון ר' בצלאל זולטי זצ"ל רבה של ירושלים, הגאון ר' שאול ישראלי זצ"ל חבר בי"ד הגדול ועוד. בהספדו אמר הגאון ר"ב זולטי:

איש האשכולות

במשנה סוטה (מז). שנינו: "משמתו יוסי בן יעזר איש צרידה ויוסי בן יהודה איש ירושלים בטלו האשכולות, שנאמר (מכה ז, א): "...אין אֶשְׁכֹּל לְאֶכֹּל בְּנוֹרָה אֶתָּה נִפְשִׁי". והגמרא (שם מז): שואלת: "מאי אשכולות? אמר רב יהודה אמר שמואל איש שהכל בו". ומסביר שם רש"י (ד"ה "שהכל בו"): "תורה באמתה ואין דופי ושכחה ומחלוקת". והרמב"ם מפרש (פירוש המשניות, ד"ה "משרבו"): "ואשכולות כינוי על אדם הכולל המדות ומעלות והחכמות לפי מיניהם, והוא מה שאמרו אשכולות, איש שהכל בו". ורבינו המאירי שם כתב: "ואשכול הוא משל על איש נכללו בו שלימות המדות, להיותו החכמות כולן".

על הגאון הרב ש"י זווין זצ"ל אפשר להגיד, משמת הרב זווין בטלו האשכולות. איש שהכל בו: גאון בתורה, גאון במדות טובות, ובהפצת התורה. איש האשכולות ממש. ועליו זצ"ל אפשר להמליץ את הפסוק (שמות א, ו): "וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא". ר' שלמה יוסף מת, ואתו כל הדור ההוא של אותם הענקים שהיו בבחינת אשכולות, שהכל בהם.

בקנינתו של דוד על שאול כתוב (שמואל ב, א, כד): "בנות ישראל אל שאול בְּקִינָה, המלבישכם שְׁנֵי עִם עֶדְנִים המַעֲלָה עָדִי זֶהָב עַל לְבוּשְׁכֶן". ואמרו חכמים (ירושלמי נדרים ספ"ט, ה"ט, ובדפוס ויניציאה פ"י): "... בנות ישראל, בניות שבישראל, סנהדריות של ישראל, היה רואה כת חברים ומאכילן ומשקן. ומה תלמוד לומר המעלה עדי זהב על לבושכן? שהיה שומע טעם הלכה מפי חכם ומקלסו".

44 ראיון עם הרב הוטנר, מאת נ. גוטקינד, "אור המזרח" כו.

45 שם.

46 מתוך הספד של הרב הוטנר שליט"א בשלושים. הודפס ג"כ ב"אור המזרח".

אהבת התורה האמיתית היא כשאחד שומע טעם הלכה מפי חכם אחר ומקלסו, ולא כאשר הוא נהנה ומתפאר בחידושי תורה של עצמו, כי אז יתכן שאין כאן אהבת התורה אלא אהבת עצמו.

קינה זו, כמה היא הולמת את הגאון הרב זרין זצ"ל. כידוע הוא היה בין מייסדי התאחדות הרבנים פליטי רוסיה. הוא דאג לרבנים פליטים, "רואה כת חברים ומאכילן ומשקן". ולא זו בלבד, אלא גם "היה שומע טעם הלכה מפי חכם ומקלסו". במאמריו המפורסמים לפני ארבעים שנה "מן הספרות התלמודית", היה מקלס תלמידי חכמים. ובמיוחד היה מעודד ומקלס תלמידי-חכמים צעירים כדי שיתמידו בתורה להיות גדולי תורה. עליו יש לקונן: "בנות ישראל אל שאול בכינה, המלבישכם שני עם עדנים, המעלה עדי זהב על לבושכן". וזוהי המידה של איש האשכולות שהכל בו, לדאוג לת"ח, ולקלס תלמידי חכמים.

בדרך כלל אדם מתפתח וגדל בימי השחרות והבחרות. אבל בגיל העמידה הוא נשאר בבחינת עומד. אולם להרב זרין זצ"ל היתה סגולה מיוחדת נדירה מאוד. כשעלה ארצה הגיע בגיל העמידה, היה כבר מפורסם לגדול בתורה ובקי עצום. אך ראו עליו שתמיד, עד זקנה ושיבה, אור תורתו מוסיף והולך. ועליו אפשר לומר מה שאמרו (מ"ק כה:): "כי נח נפשיא דרבי זירא פתח עליה ההוא ספדנא: ארץ שנער הרה וילדה ארץ צבי גידלה שעשועיה". ועל מה נאמרו הדברים? על שרבי זירא ישב בתענית (מאה יום) לשכוח תלמוד בבלי (ב"ט פה) כדי להתחיל מחדש ללמוד תלמוד ירושלמי.

כן יש לומר על הרב זרין זצ"ל, שאמנם ארץ שנער (חו"ל) הרה וילדה גאון ובקי נפלא, אבל ארץ צבי (א"י) גדלה שעשועיה, כי בארץ צבי גדל ועלה במעלות התורה.

מפעל חייו של הרב זרין זצ"ל הוא כידוע "האנציקלופדיה התלמודית". הוא לא היה רק העורך הראשי של האנציקלופדיה, אלא היה האדריכל והמכוון את דרכה. כשאנו מסתכלים על המפעל הענקי של האנציקלופדיה התלמודית נשאלת השאלה איך היה יכול הגאון הרב זרין להקים מפעל ענקי כזה גם אם נעזר בעשרות ת"ח גדולים ומובהקים? ואיך אפשר הקמתו על ידי אדם? – אלא שהרב זרין כיוון את האנציקלופדיה שלא תהיה יצירה חדשה, אלא המשך לספרי ההלכה המקובלים מדור דור, לכן נתקיימה בו הבחינה "עסוק אתה בידך. נראה כמקימו והוא נזקף וקם מאליו".

הגרש"י זוין כפותח תקופה בספרות ההלכה

הרב יהושע הוטנר

אוצר החכמה

הוצאת חסידי חסידות

ביום כ"א אדר"ר תשל"ח נסתלק למרומים מורנו ורבנו הגאון הגדול, חסידא ופרישא, רבי שלמה יוסף זוין זצ"ל, יוצר האנציקלופדיה התלמודית ועורכה. נתייתם המפעל ממחוללו הרוחני ונתייתמו חכמי האנציקלופדיה התלמודית מראשם, רבם ומדריכם.

הדברים דלהלן באים כנסיון להסתכלות והתבוננות כלשהי על יחודו ומעמדו של הגרש"י זוין זצ"ל כיוצר האנציקלופדיה התלמודית, ועל מקומה ומשמעותה של יצירה גדולה זו לספרות התורנית בכללותה. ומכלל הן אתה שומע לאו, שהשורות דלהלן אין בכוחן ואין בכוונתן להעריך הערכה מלאה את דמותו הרוחנית המזהירה והרבגונית של הגרש"י, כאחד מגאוני התורה שבדורנו וכאחד היוצרים התורניים המיוחדים בתקופתנו. כל אלה זקוקים עדיין להארה מיוחדת בנושא בפני עצמו המצפה עוד לגואלו.

שלושים וחמש שנה ומעלה, החל מן האביב של שנת תש"ב ועד סמוך לפטירתו, עמד הגרש"י זוין בראש המערכת של האנציקלופדיה התלמודית ביוצר, מדריך ועורך, הטובע את כל ערכי האנציקלופדיה, לגוניהם השונים, במטבע שלו. כשר התורה שלט שלטון בלי מצרים בכל תחומי התורה כולה, מחז"ל ועד לגאונים והראשונים, הפוסקים והמפרשים עד לאחרוני האחרונים. הוא ידע את תורתם בהיקפה כשם שידע לקלוע לנקודת המרכז שלהם, בעומק כמו ברוחב; בעניני זרעים, קדשים וטהרות כמו בעניני מועד נשים ונזיקין; אשר כולם היו גלויים ושטוחים לפניו בבהירות מפליאה.

דומה שלא נפריז אם נאמר כי הגרש"י זוין לא זו בלבד שהיה יוצרו של סגנון הלכתי חדש – סגנון הריכוז והבהירות – אלא היה אף זה שגילה ופיתח את מחשבת ההלכה באור בהיר ומקרין. כך הפך להיות יוצרה של תקופה בספרות התורה שבעל פה מחז"ל ועד ימינו. ואם להגדיר בתמצית את מעשהו, ניתן לומר כי הוא כינס ובירר ודיבק כל הענינים הרבים והמגוונים שבתורה שבע"פ, במסגרת ערכי הלכה למיניהם, ויצק כל אחד מהם לחטיבה שלמה אחת. מקשה עשה את דברי חכמי כל הדורות¹, לכל ספריהם וחידושיהם, דיעותיהם ושיטותיהם, מתחילתם ועד לאחרונים שבחכמי דורנו. וזאת לא עשה על דרך הפסיקה המכריעה, כדרכו של הרמב"ם, אלא על שיטת התלמוד גופר המכנס ומברר את כל מכלול הדיעות וכל המחלוקות באסופה אחת.

1 וכל זה מתוך חקר והדגשה של זהותו המדויקת ומקוריותו של כל מאמר וכל דעה וכל סברא, לפי בעל השמועה ולפי מחברה ויוצרה לפי סדר הדורות של התורה שבעל פה עד ימינו, כמבואר להלן.